

4. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/average>.
5. Кобернік С. Г. Географія материків і океанів : [підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закладів] // С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. – К. : Навч. кн., 2007. – 272 с.
6. Лавренчук Г. М. Задачі з географії : навч.-метод. посібник. – Біла Церква, 2009. – 60 с.
7. Лист Міністерства № 1/9-368 від 24.05.2013 «Про організацію навчально-виховного процесу у 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/metodichni-rekomendatsiji/>.
8. Микитенко Л. М. Загальна географія : робочий зошит учня. 6 клас / Л. М. Микитенко ; [за ред. О. Я. Скуратовича]. – К. : Просвіта, 2001. – 88 с.
9. Національна доктрина розвитку освіти (затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
10. Пестушко В. Ю. Загальна географія : [підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закладів] / В. Ю. Пестушко, Г. Ш. Уварова. – К. : Генеза, 2006. – 240 с.
11. Пестушко В. Ю. Робочий зошит із загальної географії: 6 кл. / В. Ю. Пестушко, Г. Ш. Уварова. – К. : Генеза, 2007. – 96 с.
12. Приклад тесту, який передбачає коротку відповідь множинного вибору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/doc/files/news/51/5102/priklgeo.pdf>.
13. Скуратович О. Я. [Загальна] географія : [підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закладів] / О. Я. Скуратович, Р. Р. Коваленко, Л. І. Круглик. – К. : Пед. преса, 2006. – 256 с.
14. Топузов О. М. Проблемне навчання географії в школі: теорія і практика : [монографія] / О. М. Топузов. – К. : Фенікс, 2007. – 304 с.

This article reveals the concept of «geographical problem». Some kinds of geographical problems represented likewise described the methods of their usage as a tool for implementation monitoring of student achievements. There are examples of geographical task that may be useful on geography lesson in 6th and 7th grades. The geographic tasks contained in the textbook on geography for grades 6 and 7 have been analyzed

Key words: *monitoring, pedagogical monitoring, monitoring of student achievements, monitoring, evaluation, form controls, tool for monitoring of student achievements, geographical problem, reproductive problem, problem task.*

УДК 37.016:33

Олійник Н. Ю.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ НА УРОКАХ З БАЗОВИХ ПРЕДМЕТІВ

У статті обґрунтовано наукові підходи та особливості формування економічних знань учнів у процесі оволодіння програмовим матеріалом базових дисциплін. Проаналізовано ефективність реалізації пізнавального, теоретичного та практичного компонентів навчання та підготовленість учителя до проведення інтегрованих уроків. Узагальнено поєднання елементів економічних знань зі змістом навчальних дисциплін через впровадження міжпредметних зв'язків.

Ключові слова: *економічна освіта, інтегрований урок, пізнавальний інтерес учнів, компоненти навчання, формування економічних знань, навчально-виховний процес.*

Актуальність економічних знань зумовлена демократичними перетвореннями в соціально-економічних умовах українського суспільства, що викликає необхідність

реформування освіти. Поступово змінюється ставлення до місця та ролі освіти в суспільстві, а також є найважливішим чинником управління будь-якими змінами. Важливо спрямовувати навчання школярів на формування конкурентоспроможного фахівця, здатного працювати в змінених умовах.

Особливе значення має вивчення економічної науки, яка поширює життєві можливості майбутніх випускників, формує раціональні правила економічної поведінки. Мета навчання економіки в загальноосвітній школі підпорядкована загальній меті шкільної освіти – різнобічному розвитку особистості, створенню умов для інтелектуального, морального та фізичного розвитку самореалізації учнів, а також формування у школярів уявлень про суть економічних процесів, розвиток економічного мислення, вихованню економічної культури. Щоб досягти цієї мети, потрібно передбачати: засвоєння базового рівня економічної освіченості; формування знань і навичок прикладного характеру; здатність самостійно засвоювати економічну інформацію, аналізувати її і ухвалювати обґрунтовані рішення; орієнтація на дотримання правил цивілізованого ринку.

Впровадження безперервної економічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах дає можливість створити єдиний освітній економічний простір, забезпечити послідовність у викладанні економіки від буденних знань до наукових уявлень про їх суть, дотримання наступності при вивченні економічної дисципліни, а також забезпечення варіативності з урахуванням вікових особливостей та індивідуальних можливостей школярів.

У розробку проблеми формування економічних знань учнів, тісного зв'язку навчання з трудовим вихованням значний внесок зробили такі видатні педагоги, як П. П. Блонський, Я. А. Коменський, А. С. Макаренко, В. А. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, С. Т. Шацький та інші науковці. Вони відзначали те, що повноцінний розвиток особистості неможливий без економічних знань, оскільки економічне виховання є складовою формування особистості.

Так, А. С. Макаренко називав економічне виховання господарчим. Науковець говорив про те, що кожній людині обов'язково доведеться в житті брати участь в загальнодержавному господарстві, і чим краще вона буде підготовлена до цієї справи, тим більше користі вона принесе і державі, і самому собі. Господарче виховання дітей полягає у вихованні не тільки господаря у сім'ї, а й господаря-громадянина. Антон Семенович вказував, що економічне виховання школярів – це органічний сплав загальноосвітньої і трудової підготовки, має в собі величезні потенційні можливості для формування у них поваги до праці, прояву таких особистих якостей як діловитість, бережливість, вміння застосовувати знання і трудові навички в житті [4].

Аналіз науково-педагогічної літератури підтвердив значну увагу до необхідності економічної освіченості школярів, розвиток їх творчої активності, створення умов для формування вмінь здобувати та реалізовувати знання в організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі (О. В. Аксьонова, В. І. Бондар, Н. М. Буринська, І. Г. Єрмаков, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, В. Ф. Паламарчук, Л. І. Паращенко, Н. А. Побірченко, О. І. Пометун, І. Ф. Радіонова, С. О. Сисоєва).

Суттєве значення для обґрунтування суті досліджуваної проблеми мають наукові праці Н.М. Бібік, С.П. Бондар, О.І. Пометун, О.Я. Савченко та інших учених про те, що у різновидах діяльності важливо володіти уміннями, зокрема: застосовувати різні види спілкування в залежності від ситуацій; розуміти сенс належності до певних організацій; довести здатність вирішення ситуацій; зрозуміти й відповідно використовувати ефективні технології; розвивати здібності та набувати власний досвід діяльності; побудувати комплекс індивідуальних і соціальних умінь та орієнтувати на них свою поведінку.

На основі узагальнених науково-теоретичних підходів метою даного дослідження є обґрунтування необхідності економічної освіченості школярів, яка орієнтована на врахування освітніх нахилів і здібностей учнів; впровадження економічних знань в базові навчальні дисципліни загальноосвітніх навчальних закладів.

Кожен етап безперервної економічної освіти, зміст і форма освітнього процесу повинні сприяти задоволенню потреб особистості відповідно до вікових і соціо-психологічних особливостей. Державний стандарт загальної середньої освіти ставить перед школою задачу підготовки учнів до успішного життя в сучасному суспільстві. Для цього необхідно розвивати економічний спосіб мислення школярів, формувати готовність продумано успішно діяти як на споживчому ринку, так на ринку праці, а також раціонально вести домашнє господарство та займатися бізнесом, при цьому бути відповідальним платником податків [7].

Важливо зауважити, що формування економічних знань реалізується через поєднання пізнавальних, теоретичних і практичних компонентів навчання. При цьому пізнавальні компоненти створюють не тільки систему фінансових, технологічних, економічних і правових знань, а й визначають внутрішню культуру молоді, формують її готовність до свідомої реалізації власних дій. До теоретичних компонентів навчання належать світогляд і вміння творчо мислити, які створюють підґрунтя економічно доцільних і водночас соціально-відповідальних рішень, дослідницьких навичок, практичних умінь. Практичні компоненти навчання складають мотивацію та вміння постійно підвищувати компетентність і практично використовувати нові знання для вдосконалення та розвитку технологічного, фінансового, соціально-економічного, правового та іншого забезпечення організаційно-економічних та управлінських процесів, розвивати особистісний та колективний потенціал на засадах соціального партнерства та відповідальності.

Навколишнє сьогодення досить багатогранне, у ньому тісно переплітаються різноманітні процеси та явища, які є об'єктами вивчення наук. Шкільні предмети мають спільні об'єкти вивчення – природа та суспільство, користуються спільними методами дослідження, формами навчання. Поєднання елементів економічних знань зі змістом інших навчальних дисциплін вирішується через провадження міжпредметних зв'язків на уроках з базових шкільних курсів, проведення нестандартних інтегрованих уроків, розробки міжпредметних проектів, викладанні інтегрованих спецкурсів.

Результатом діяльності вчителів-предметників є спільний план проведення уроку, в якому зазначений орієнтовний розподіл часу на окремі етапи, види діяльності вчителів та учнів, рефлексію. Підготовка до проведення інтегрованого уроку включає:

- вивчення теоретичних питань проблеми;
- усвідомлення багатопланових функцій інтеграційних зв'язків у навчанні та формуванні особистості учня;
- опанування методичних прийомів реалізації інтеграції в системі уроків і позакласній роботі з предмета;
- оволодіння методами дослідження на основі міжпредметних інтеграційних зв'язків.

Формування пізнавального інтересу школярів при вивченні економічних явищ і процесів через використання знань інших дисциплін, активізують організацію навчання та дають можливість учням реалізувати свої здібності. Саме розробка міжпредметних економічних проектів сприяє прикладному застосуванню економічних знань, формуванню вмінь і навичок як загальних так і спеціальних для економіки дій. Головною метою розробки міжпредметних проектів є: формування вмінь учнів, які їм будуть необхідні в майбутній професійній діяльності; сприяння розвитку таких якостей особистості, як ініціативність, комунікативність, наполегливість, підприємницькі здібності, цілеспрямованість та інші; використання знань з інших предметів для досягнення поставленої мети.

За основу створення програм економічних інтегрованих курсів взято програми з поглибленим вивченням математики, права, географії, етики, історії, інформатики, іноземної мови. Інтегрована складова економіки – це досягнення необхідного рівня освітніх компетентностей учнів, що залежать від майстерності вчителя, його небайдужості, вміння зацікавити учнів, знайти індивідуальний підхід. Ці курси мають практичну спрямованість, моделюючи життєві ситуації.

Сучасна економічна наука характеризується широким використанням математики. Математичні методи стали складовою частиною всіх економічних дисциплін. Так, наприклад, використання задач на визначення рівноважної ціни в курсі математики потребують знань економіки. Учителі математики не завжди можуть пояснити учням, чому під час розв'язання потрібне рівняння, яке описує функцію попиту, прирівняти до рівняння, яке описує функцію пропонування. Отже, учні розв'язують подібні задачі, не розуміючи їх економічного змісту. Звісно, учитель математики повинен пояснити класу, що на ринку певного товару зустрічаються виробник і споживач, які мають різні економічні інтереси: виробник і продавець зацікавлені продати якомога дорожче, а споживач – купити якомога дешевше. Їхні інтереси узгоджуються за допомогою ринкової ціни, тобто такої ціни на товар, за якої споживачі хочуть і можуть придбати таку кількість товару, яку за такою ж ціною можуть і хочуть виробити та продати виробники. Отже, за ціни ринкової рівноваги кількість товару, яку хочуть і можуть купити споживачі, дорівнює кількості товару, яку хочуть і можуть виробити та продати виробники. Тепер очевидно, що ціну ринкової рівноваги можна знайти, прирівнявши функцію, що описує залежність величини попиту (кількості) від ціни, до функції, що описує залежність величини пропонування (кількості) від ціни. Як бачимо, у цьому випадку необхідний попередній (інформаційний) блок, тобто мінімальні економічні знання з даної проблеми повинні передувати використанню задач економічного змісту, інакше відбувається механічне використання вказаних учителем прийомів розв'язання задач без розуміння їх економічного змісту.

Використання математики в економіці дозволяє:

- виділити і формально описати найбільш важливі істотні зв'язки економічних змінних і об'єктів;
- із чітко сформульованих вихідних даних і співвідношень методами дедукції можна отримувати висновки, адекватні об'єкту, що вивчаються тією мірою, що і передумови;
- методи математики дозволяють індуктивним шляхом здобувати нові знання про об'єкт: оцінювати форму і параметри залежностей його змінних, які найбільше відповідають наявним спостереженням;
- використання мови математики дозволяє точно і компактно викладати економічні концепції, формувати їх поняття і висновки.

Цікавим є те, що зібрані економічні дані можуть бути представлені в різних формах: таблицях, діаграмах, графіках. Якщо ми сформулювали економічну модель, наприклад, припустили, що сукупне споживання лінійно зростає із зростанням сукупного доходу, ми маємо зібрати дані за тими економічними показниками, які входять у досліджувану модель, тобто дані про сукупне споживання і сукупний дохід. Це можна зробити, наприклад, взявши річні дані з національних рахунків країни за деякий проміжок часу. Відповідні дані можуть бути представлені й у вигляді таблиці, й у вигляді графіка, й у вигляді діаграм.

Також економіка існує не тільки в часі, але й у просторі, який розглядає така дисципліна, як географія. Просторовий аспект відіграє важливу роль для економічного розвитку, бо показує поле господарської діяльності. Інвесторам, насамперед, слід визначити, де розташувати підприємство. Така комбінована дисципліна, як економічна географія, тлумачить основні принципи розміщення продуктивних сил: техномісткі виробництва краще розташовувати в

регіонах, де присутня концентрація висококваліфікованих робітників; харчове виробництво має знаходитися поблизу значної кількості споживачів; обробне виробництво слід розташувати поблизу основних джерел відповідної сировини тощо.

Важливими чинниками зростання продуктивності праці, що розглядає економічна географія, є такі форми виробництва, як концентрація, централізація, спеціалізація, кооперація і комбінування виробництва. Проте доцільність і ефективність спеціалізації визначається економічними чинниками, кооперація здійснюється на підставі добровільних рішень підприємств із метою отримання прибутку, централізація обмежується антимонопольним законодавством.

Незаперечним є економічне твердження про необхідність наявності всіх видів ресурсів (капітальних, земельних, трудових) для виробництва будь-якого блага (товару чи послуги). Географія розглядає широкий асортимент земельних ресурсів і територіальний аспект їх розташування; показує загальну та структурну динаміку трудових ресурсів на теренах країни і регіонів; демонструє розміщення підприємств, що виробляють устаткування, обладнання та інше. Слід зважати і на географічний чинник – ландшафт. У найкращому становищі знаходяться країни, які можуть активно використовувати практично весь ландшафт. З економічної точки зору (витрати, швидкість, обсяг, надійність тощо) морський транспорт, як і тисячі років тому, залишається найефективнішим. Наявність морських портів і морської берегової лінії впливає на економічний добробут країни.

У сучасних умовах зростає економічна значущість проблем народонаселення. Демографічний фактор разом з економічним є найважливішою передумовою суспільного розвитку, що передбачає зростання населення, зміцнення сім'ї, покращення виховання дітей та утримання непрацездатних за рахунок суспільства, збільшення тривалості життя, підвищення трудової активності людей (зменшення безробіття), зміцнення їх здоров'я. Тому чисельність населення країни відіграє виключну економічну роль, бо свідчить про ємність внутрішнього ринку. Кожна людина є не тільки трудовим ресурсом, але й споживачем, інвестором, платником податків.

В економічній географії країни класифікують за рівнем економічного розвитку їх розрізняють, перш за все, за такими основними економічними показниками: 1) абсолютним обсягом валового внутрішнього продукту, а також на душу населення; 2) національним доходом на душу населення.

Саме для економіки країни важливе значення має як адміністративний поділ держави, так і економічне районування. Адміністративний поділ визначає систему державного управління господарським розвитком регіонів, впливає на ефективність функціонування податкової системи країни, регулює мобільність національних і регіональних ресурсів.

Досвід учителів свідчить про те, що елементи економічних знань можна давати учням під час вивчення практично всіх шкільних предметів. Так, криві попиту, пропонування, рівноважну ціну можна вивчати на уроках математики; економічну загальноприйнятну термінологію – на уроках англійської мови; проблему обмеженості ресурсів та визначення продуктивності праці – на уроках трудового навчання; історичні типи економічних систем та вплив економічного розвитку на політику – на уроках історії; раціональне використання природних, капітальних та людських ресурсів – на уроках географії; вплив економічних умов функціонування суспільства на свідомість і свободу особистості – на уроках літератури.

Також яскраве вираження інтегроване викладання економіки знаходить у початковій школі. Саме тут розгляд базових економічних понять, таких як обмеженість ресурсів, необмеженість потреб, обмін, бартер, гроші, ремісник, розподіл праці та інших понять неможливий без певних математичних обчислень, читання текстів, малювання, виготовлення саморобок

тощо. Разом із тим учні вчать працювати в мікрогрупах, брати відповідальність за результат не тільки своєї роботи, але й роботи товаришів, розвивають навички тестової перевірки набутих знань.

Нагальною залишається проблема координації зусиль учителів-предметників у формуванні основ економічного мислення школярів. Роль своєрідного координатора цих зусиль на рівні школи повинен взяти на себе вчитель, який викладатиме економіку. Саме він може підказати колегам доцільність пояснення тих чи інших аспектів економічних знань, при цьому економіка може стати не тільки важливою ілюстрацією певних положень, але й зацікавити школярів до більш поглибленого вивчення цього предмета.

Міжпредметні зв'язки у навчанні відображають тенденцію інтеграції наук. Виникають нові комплексні науки, що є фундаментом сучасного виробництва, новітніх технологій, що потребують високоінтелектуальних, компетентних робітників, здатних до продуктивної діяльності, готових до творчості, які будуть використовувати досягнення інших наук для розв'язання проблем економіки.

Завершуючи навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, учні почнуть самостійне життя, яке повне проблем, і головні з них – економічні, тому що потрібно задовольняти свої щоденні потреби. А знання економічної теорії створює той фундамент, той рівень мислення, який дає впевненість у собі й формує здатність робити правильний вибір. Економічна освіта поширює життєві можливості випускників загальноосвітніх навчальних закладів, формує економічну та правову культуру, надає інформацію про професії, які потребує ринок, завдяки чому вони можуть швидше адаптуватися до умов сьогодення.

Список використаних джерел

1. Аксьонова О. В. Методика викладання економічних дисциплін : навч. посіб. / Олена Валентинівна Аксьонова. – К. : КНЕУ, 2006. – 708 с.
2. Книга вчителя економіки : довідк. - метод. вид. / упоряд. Н. В. Бескова, В. М. Проценко. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 256 с.
3. Крупська Л. П. Економіка. 11 клас. Рівень стандарту. Академічний рівень: Підручник для загальноосвітніх навчальних закладів / Л. П. Крупська, І. Е. Тимченко, Т. І. Чорна. – Харків : Видавництво «Ранок», 2001. – 192 с.
4. Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду. – Ть.: У 7 т. – К., 1954. – Т. 5. – С. 214-230.
5. Нетрадиційні уроки з економіки / Укладач Часнікова О. В. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. – 128 с.
6. Пужайчерда Л. М. Економіка. 10-11 класи: Календарне планування. – Харків : Видавництво «Ранок», 2001. – 112 с.
7. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030.

The scientific approaches and peculiarities of economic knowledge of students in the program material mastery of basic subjects are described in the article. The effectiveness of cognitive, theoretical and practical components of the training and preparedness of teachers to conduct integrated lessons are analyzed. Combining elements of economics to the content of academic disciplines through the introduction of interdisciplinary connections are generalized.

Key words: *economics, integrated lesson cognitive interest of students learning components, the formation of economic knowledge, the educational process.*